

Foredragsforeninger i Thy

af Svend Sørensen

Artiklen sætter foredragsforeninger i et historisk perspektiv, og med udgangspunkt i Hillerslev-Kaastrup Foredragsforening gives et signalement af deres virksomhed. Desuden gives en kort omtale af foredragsforeningerne i Sennels, Snedsted, Bedsted, Østerild, Thisted, Vandet og Skyum. Stederne er valgt ud fra det registrerede arkivmateriale og forfatterens kendskab i øvrigt. Det er altså ikke en samlet kortlægning af egnens foredragsforeninger.

I paragraf 92 i Danmarks Riges Grundlov fra 1849 står der at læse: »Borgerne have Ret til uden foregaaende Tilladelse at indgaa Foreninger i ethvert lovligt Øiemed.« Bortset fra en ændring af paragraffens nummer så er det næsten ordret den samme formulering, der anvendes i den nugældende grundlov fra 1953. Når betegnelsen »forening« er skrevet ind i den danske forfatning, er det selvfølgelig ikke en tilfældighed. Foreningerne var kernen i en ny, demokratisk samfundsstruktur, som byggede på interessefællesskab. Dannelsen af foreninger var »folkets« vigtigste kampmiddel i forhold til »staten«.

Da historikeren Fridlev Skrubeltang hundrede år efter grundlovens tilblivelse skulle gøre status over landbokulturens udvikling, fremhævede han avisen og foreningslivet som to kulturfaktorer, der havde formet nutidsbonden anno 1948. At vælge bestyrelse, føre forhandlinger, skrive protokol og føre regnskabsbøger var færdigheder, som mange blev fortrolige med allerede i de unge år. Møder og generalforsamlinger blev en naturlig del af dagligdagen for en voksende del af befolkningen og havde afgørende betydning for udvikling af demokratiet.

Når det gælder foreningslivet, er der imidlertid lang vej igen, før faglige studier får kortlagt, hvad foreningslivet og de folkelige bevægelser har betydet for samfundsudviklingen. I ny-

ere tid er det især Margaretha Balle-Petersen, der har været banebrydende inden for denne forskning. Men netop foredragsforeninger er fortsat et ret uopdyrket område. De er slet og ret blevet opfattet som en selvfølgelig del af højskolebevægelsen uden at have været underlagt særlige undersøgelser. Der findes litteratur om enkelte, lokale foredragsforeninger, men en landsdækkende beskrivelse savnes fortsat.

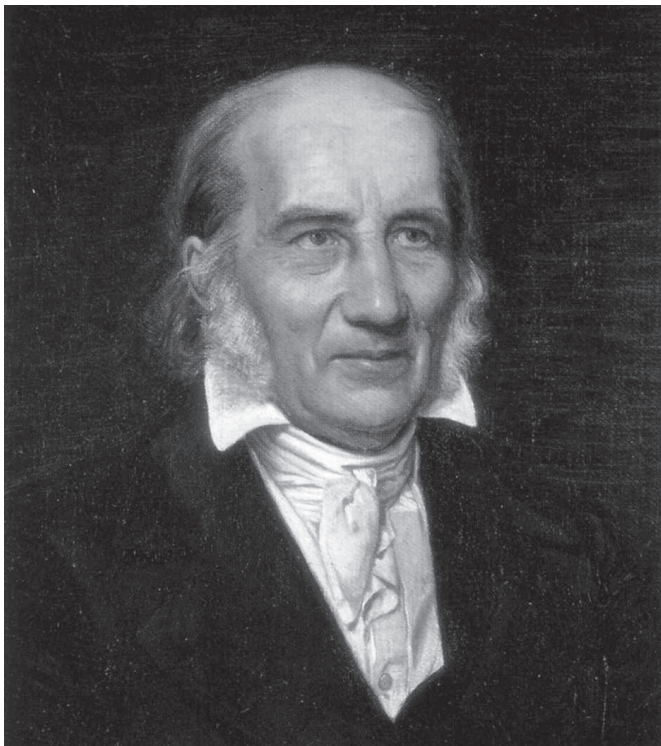
Foredragsforeninger var knyttet tæt til de grundtvigsk inspirerede kredse. Oftest var de startet af en grundtvigsk præst eller lærer eller hjemvendte unge fra et højskoleophold, og de nåede sjældent ud på landet før begyndelsen af 1870'erne. I den grundtvigske bevægelse blev det folkelige foredrag næsten betragtet som en forudsætning for dansk folkelighed. I arbejderbevægelsen derimod blev der i meget højere grad lagt vægt på biblioteker og læsesale. Mens *ordet* blev det centrale dannelsesmedium i den grundtvigske bevægelse, blev *bogen* det i arbejderbevægelsen.

Det folkelige foredrag er udsprunget af den akademiske forelæsning. Den første dansker, som sprængte forelæsningsrammer, var uden tvivl Henrik Steffens. Han kom i 1802 hjem til København som forkynder af en ny livsanskuelse, hvis grundtanke var åndens åbenbaring i naturen og menneskelivet. Inspireret af et personligt møde med ham skrev Adam Oehlenschläger digtet »Guldhornene«,

og dermed var romantikken indledt i dansk litteratur.

Det var imidlertid Grundtvig, der frem for nogen skabte det folkelige foredrag. Selv om den unge Grundtvig overværede fættren Henrik Steffens forelæsninger, så fik det ikke afgørende betydning for ham. Derimod var det hans »mageløse opdagelse« i 1825, der åbnede hans øjne for kraften i det levende ord. Grundtvolden for den kristne menighed var ikke videnskabelige studier, men derimod det mundtlige vidnesbyrd, som blev overleveret fra slægt til slægt og bekræftet i dåben og nadveren.

I begyndelsen af 1830'erne kom Grundtvig til den erkendelse, at det levende ord ikke kun gjaldt det religiøse liv, men også havde gyldighed for livet i historien, folkeåndens liv i historien, for nu at udtrykke det grundtvigsk. Denne opfattelse var baggrunden for Grundtvigs banebrydende foredragsrække i 1838 på Borchs Kollegium i København, en begivenhed der er gået over i historien som mandsmind-

Grundtvig var ophavsmand til det folkelige foredrag. Her er han portrætteret i 1847 af P. C. Skovgaard.

deforedragene. Anledningen var 50-året for stavnsbåndets ophævelse. J. Th. Arnfred beskriver foredragene med følgende ord i »Danmarks Folkehøjskole 1844-1944«:

»Frit og glad talte Grundtvig, blandede alvor og gammen. Forsamlingen var grebet, snart af de mægtigste historiske syner, snart af hjertelig munterhed. Når Grundtvig sluttede, brød sangen frem, uvilkårlig og uimodståelig. Da fødtes den danske folkesang. Tilhørerskaren voksede fra gang til gang, indtil de fyldte forstue og trappegange. Grundtvig holdt højskole midt i København, således som Georg Brandes 33 år senere og Hal Kock 102 år senere, og indledede dermed det grundtvigske historiske foredrags tidsrum i sang og tale.«

Foredragene blev fulgt op af en folkelig foredragsforening, *Danske Samfund*, som Grundtvig var formand for fra 1839, indtil han kom i Folketinget i 1849. Det kan betegnes som kernen til de senere foredragsforeninger, selv om *Danske Samfund* ikke havde et bestemt lokalsamfund som målgruppe, men også havde karakter af en landsorganisation. Grundtvigs taler blev forbillede for mange andres, og de små sanghæfter, som Selskabet fra 1840 udgav under titlen »Viser og Sange for Danske Samfund«, blev grundlaget for mange efterfølgere. Betegnelsen *Danske Samfund* blev også brugt af Christen Kold, da han i januar 1840 for første gang samlede unge bønderkarle til aftenskole i Forballum, hvor han også brugte *Danske Samfunds* sanghæfte.

Der kan være en form for logik i, at der ikke er så meget på skrift om foreninger, der dyrkede det mundtlige ord. Det er i højere grad de personlige drivkræfter i de folkelige bevægelser, der har påkaldt sig opmærksomhed, som det er tilfældet i Holger Begtrup's fembindsværk »Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse«. Her kan man til gengæld konstatere, at der på vore breddegrader ikke har været mangel på ildsjæle. Han skriver således i forordet til sid-

ste bind, der kom i 1934, at han har »dvælet længst i Limfjordsegnene, hvor menighedslivet har udfoldet sig rigest i slutningen af det nittende århundrede.«

Holger Begtrup har imidlertid ikke dvælet ret meget ved foredragsforeningerne. Det er heller ikke tilfældet med Henning Ringgaard Lauridsen, der i 1980 modtog Århus Universitets guldmedalje for en afhandling om de folkelige bevægelser i Nordvestjylland 1870-1914. Forskningsresultaterne er fremlagt i bogen »Folk i bevægelse«, men Thy-området falder uden for bogens rammer. Kort nævnes dog foredragsforeninger, og det oplyses, at den første grundtvigske foredragsforening i Nordvestjylland blev oprettet 1875 i Lemvig.

Tabet af Sønderjylland efter krigen i 1864 satte skub i den nationale strømning. Danmarks ældste foredragsforening blev stiftet i 1866 i Aagård nord for Kolding under navnet Fostbroderskabet, og året efter blev landets første forsamlingshus bygget her. Ophavsmændene til at få lavet et sådant samlingssted var gamle højskoleelever fra Rødding og Askov. Det var også i dette område, i Dons, at fynboen Peter Larsen fra gården Skræppenborg havde bosat sig i 1841, en mand der mere end nogen anden havde en afgørende betydning for Christen Kolds udvikling.

Den lokale udvikling

Højskoletankerne fandt fodfæste i Thy og på Mors ved oprettelsen af Galtrup Højskole i 1864. Forstanderen var Poulsen Dal, der havde været Christen Kolds højre hånd på højskolen i Dalby. Han fik god forbindelse til Thy, navnlig til Tilsted og Thorsted sogne, hvor han holdt møder i forskellige hjem. Netop i Tilsted var P. Smidt blevet lærer ved almueskolen i 1865. Som sønderjyde var han stærkt optaget af det nationale, og han blev én af drivkræfter i den folkelige vækkelse på egnen. Han holdt aften-

skole og fik desuden etableret aftenmøder, hvor der også deltog folk fra Thisted.

I 1868 var Smidt som privatperson med til at oprette en lille friskole i en gård i Silstrup, og året efter deltog han i høstferien i et lærermøde på Kolds højskole i Dalum. Han var fortsat konstitueret som lærer i Tilsted, men da det efter syv år blev muligt at søge embedet fast, sagde sognerådet nej tak. Det er svært ikke at se afslaget som et resultat af Smidts engagement i friskolesagen. Han vendte dog hurtigt tilbage til egnen og blev leder af friskolen i Silstrup (1874-1909). En overgang var han sognerådsformand, noget der tyder på almindelig respekt om hans person.

I Historisk Årbog 1953 kan man læse, at P. Smidt holdt sit første offentlige foredrag i 1869 ved en skyttefest på Fårtoft bakker. At det foregik udendørs, var en nødvendighed, når mange mennesker var forsamlet, hvis man da ikke havde en tom lade til rådighed. I almindelighed følte man det uden tvivl praktisk at være ude, sådan som dagligdagen for mange var på landet i sommerhalvåret. Da man i skytteforeningerne begyndte at indføre gymnastik, var det da også en udendørs sommeraktivitet. Hvis man ville gøre gymnastik om vinteren, og det ville man, så måtte man bygge huse til formålet. De blev ofte benævnt som gymnastikhuse, men det er betegnelsen forsamlingshuse, der har vundet hævd, og det skyldes selvfølgelig, at gymnastikken kun blev en del af husenes liv. Også foredragene blev afholdt her sammen med andre aktiviteter. På den baggrund kan man sige, at det flere steder var gymnastikken, der banede vejen for foredragsforeningerne.

Morsingboerne bag den folkelige rørelse havde et meget konkret forhold til det åndelige. Da de byggede deres egen kirke, Ansgarkirken, gravede og brændte de selv kalken til byggeriet, der blev ledet af murer Laursen, Christen Kolds svoger fra Thisted. Kirken blev indviet i december 1871, og fem år senere

Foreninger i historisk belysning

Ordet forening er en betegnelse, der dækker over en bred vifte af tiltag. Rødderne går tilbage i 1700-tallets oplysningstid, da der opstod filantropiske og selskabelige foreninger. Og interessen for videnskab fornægtede sig heller ikke. Således blev Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab stiftet allerede i 1742. Dengang vandt borgerskabet frem i samfundet, og i København begyndte man i slutningen af 1700-tallet at danne klubber efter engelsk mønster. Her kunne mænd i selskabeligt samvær diskutere tidens politiske spørgsmål. I første halvdel af 1800-tallet fik mange købstæder i provinsen også deres klubber. Det var mest et national-liberalt borgerskab, som stod bag, men i deres iver efter en ny forfatning indrettede de klubvedtægterne efter demokratiske spilleregler.

I den samme periode skete der også noget på landet, hvor præster og godsejere stod bag en række landøkonomiske selskaber, læseforeninger og hjælpeforeninger. I Thy var det således to præster, Damkjer i Kjettrup og Djørup i Hassing, der i 1841 tog initiativ til stiftelse af Landøkonomisk Selskab for Thisted Amt.

Klubberne i købstæderne gik efterhånden i opløsning og blev erstattet af kulturelle foreninger. De første dukkede op i 1840'erne, således Århus Sangforening fra 1843. I anden halvdel af 1800-tallet kom et bredt folkeligt foreningsliv til udfoldelse. Det juridiske grundlag for disse foreninger blev grundlovens bestemmelse om foreningsfrihed, og modsat f.eks. de gamle bylav byggede foreningerne på et frit medlemskab. Generalforsamlingen er den øverste myndighed,

og beslutningerne tages sædvanligvis ved almindelig stemmeflerhed.

Karakteristisk for tiden var, at foreningsformen blev brugt som ramme om mangfoldige sider af samfundslivet: Kulturelle, religiøse, sociale, politiske, nationale og økonomiske. På det økonomiske felt opstod der bl.a. brugsforeninger og andelsforeninger, og som bekendt blev den første brugsforening oprettet 1866 i Thisted, men vel at mærke med betegnelsen arbejderforening. Denne benævnelse passede ikke de mange efterfølgere, der især havde deres vækstområde på landet.

De religiøse og kulturelle foreninger var mange steder koncentreret om de grundtvigske og missionske miljøer. Mens missionsfolkene havde missionshuset som ydre ramme, så udfoldede det grundtvigske foreningsliv sig omkring forsamlingshuset, der frem for noget var foredragsforeningernes hjemmebane. Her har den jævne befolkning gennem årene mødt utallige personligheder fra højskolens, kirkens og litteraturens verden. Som det eksempelvis var tilfældet i Hillerslev, så var et forsamlingshus dog ikke en nødvendig forudsætning for en foredragsforening.

De mange foreninger, som i sidste tredjedel af 1800-tallet vandt udbredelse især på landet, havde oftest tidens folkelige bevægelser som forudsætning. Det havde et sådant omfang, at det bestemt ikke er uden grund, at Danmark er blevet betegnet som foreningernes land. Som det fremgår af eksemplerne i denne artikel, så fortsatte udviklingen ind i det næste århundrede. Sagt med en anden mands ord: 1800-tallet i Danmark varede indtil 1960!

kunne man tage et nyt forsamlingshus i brug i Øster Jølby. Og igen tænkte man meget konkret: Huset skulle signalere, at der var noget usædvanligt på færde, så det blev ottekantet! Året efter, i 1877, fik Klim forsamlingshus, og i de følgende årtier bredte forsamlingshusene sig i området.

De materielle levn er der blevet værnnet om. Det ottekantede forsamlingshus er sat i stand, og da Kolds fødehjem i 1933 blev nedrevet i Thisted, hentede morsingboerne murstenene og genopførte huset ved Galtrup Efterskole. Også da skolen ved sognekirken blev nedrevet, blev murstenene hentet og brugt i en bygning i Øster Jølby. For bag disse sten havde Christen Kold virket som vikar! Nok var det en åndelig vækkelse, men murstenene var en vigtig del af den.

I det følgende skal vi kigge på nogle lokale foredragsforeninger. Der er ikke gjort forsøg på at udforske udbredelsen af foredragsforeninger i Thy og Vester Hanherred. Det er alene hensigten at give et signalement af deres virke ud fra det kildemateriale, især protokoller, som har været tilgængelige i arkiver og eksisterende foreninger. Det vil være en sidegevinst, hvis artiklen kan føre til, at læsere melder sig med nye oplysninger.

Med i beskrivelsen hører også Thisted Højskoleforening. Der er ikke noget klart skel mellem højskoleforeninger og foredragsforeninger, selv om højskoleforeningerne synes at have været knyttet til større bysamfund. Således blev Københavns Højskoleforening som den første stiftet i 1878. I dag bliver betegnelsen også brugt i regional sammenhæng, som der er tilfældet med Højskoleforeningen Vendsyssel, der blev stiftet i 2005. Ud fra navnet er det nærliggende at slutte, at højskoleforeningerne har følt sig tæt forbundne med højskolerne, mens denne tilknytning ikke har været lige udpræget i alle foredragsforeninger. En forskel må der i det mindste have været i Thisted. Selv om

Jordens grøde

Fællessangens betydning for de folkelige foredragsforeninger kan ikke undervurderes. Den var med til at løfte samværet op i en højere sfære. Som et typisk eksempel kan nævnes Grundtvigs »Hvad solskin er for det sorte muld« fra 1856, der blev skrevet til en skoleindvielse og samme år ændret lidt og brugt ved indvielsen af Grundtvigs højskole Marielyst på Nørrebro, lige uden for København. Første vers har denne ordlyd:

*Hvad solskin er for det sorte muld,
er sand oplysning for muldets frænde,
langt mere værdt end det røde guld,
det er sin Gud og sig selv at kende
Trods mørkets harme,
i strålearme
af lys og varme
er lykken klar!*

Thisted Højskoleforening blev dannet i 1898, så fandt man anledning til at oprette Thisted Foredragsforening i 1910.

De første år i Hillerslev

Hillerslev-Kaastrup Foredragsforening lever i bedste velgående og har været aktiv i over 90 år. Så vidt vides, er det den eneste eksisterende foredragsforening i Thy, som kan prale af det. I Sennels har man også en aktiv forening, men den har ligget stille i nogle år, og i Snedsted indstillede man virksomheden i 2006.

Mens 1. verdenskrig rasede ude i Europa, tog provst Hilden-Petersen i 1916 initiativ til at oprette en foredragsforening i Hillerslev. Ifølge de vedtagne vedtægter er det foreningens formål »at arbejde for sand oplysnings fremme ved foredrag, oplæsning og underholdning af forskel-

lig art.« Det stiftende møde blev afholdt i salen på Hillerslev asyl, der i mange år var rammen om foredragsforeningens møder. I de seneste mange år har de fleste foredrag været afholdt i konfirmandstuen i præstegården. Asylbygningen (alderdomshjemmet) eksisterer stadigvæk med adressen Ballerumvej 153.

På det konstituerende møde den 24. november valgte man en bestyrelse på tre medlemmer, heraf to fra Kåstrup, nemlig lærer Dam (12 stemmer) og gårdejer P. Sunesen (10 stemmer). Med 9 stemmer valgtes desuden provstinden, hvis borgerlige navn var Andrea Petersen. Kontingentet blev fastsat til 1 kr. for enkeltpersoner, 2 kr. for familier og 3 kr. for hele husstanden. Ved et efterfølgende bestyrelsesmøde valgtes lærer Dam som foreningens første formand.

Ingvard August Dam (f. 1890) stammede fra Boddum, hvor faderen var sognefoged. Han fik en læreruddannelse på Skaarup Seminarium, og et par år senere fik han ansættelse som enelærer i Kåstrup og giftede sig samme år (1915). Den 1. januar 1922 flyttede ægteparret til Storrings skole mellem Århus og Silkeborg. Lærer Dam interesserede sig ikke blot for det mundtlige ord. Det kan man se i protokollen, hvor han gjorde sig anstrengelser for at formulere det skrevne ord kort og præcist. Dertil kommer, at han ikke var bange for at give sin egen bedømmelse af foredragets karakter. I dag er det med til at gøre hans referater til interessant læsning.

I december 1916 blev der afholdt bestyrelsesmøde i præstegården, hvor det »bestemtes at tage mod de kræfter, som tilbødes gennem De samvirkende Foredragsforeninger, så vidt det passede os og var overkommeligt.« Denne organisation er det desværre ikke lykkedes at finde oplysninger om.¹ På mødet blev det desuden besluttet, at ikke-medlemmer skulle give 25 øre i entré. Man vedtog også at bekendtgøre foredragene i de stedlige blade to gange.

I. A. Dam var lærer i Kåstrup og foredragsforeningens første formand.

Inden for det første år blev der afholdt seks arrangementer. Vi vil nævne dem her ud fra den betragtning, at man sikkert fra starten har anstrengt sig for at tilbyde den variation af foredrag, som man fandt dækkende for foreningens virksomhed. Det første foredrag fandt sted den 15. dec. 1916, da pastor Balslev, Thisted, fortalte om kirkefaderen Augustins ungdomsliv. Det »påhørtes med megen interesse af den lille forsamling – ca. 35 – der – trods 3 gilder i Hillerslev – var kommen til stede. Et fra formens og indholdets side ypperligt foredrag.«

Johan Christian Balslev var kapellan i Thisted og sognepræst i Skinnerup 1915-17. Han kom fra en stilling som hjælpepræst i Skive og vendte tilbage hertil, inden han 1923-52 havde

embedet som sognepræst ved Vor Frue Kirke i Århus. Den kendte teolog P. G. Lindhardt giver ham følgende skudsmål: *»Det er én af mit livs lykkeligste hændelser, at jeg gennem 7 år blev Balslevs medhjælper.«*

Foreningens 2. foredrag blev afholdt to måneder senere, den 16. februar 1917. Lederen af Thisted Museum, lærer P. L. Hald, fortalte om Thy under Svenskekrigene. Det fandt lærer Dam *»meget interessant, da taleren særlig dvælede ved forholdene her i omegnen.«* Lærer Hald vendte tilbage et år senere med et lysbilledforedrag, og igen i marts 1919 viste han lysbilleder og fortalte om jernalderfund og om cimbrerne og teutonerne. Selv om lysbilledfremviseren rent teknisk havde været kendt siden 1857, så var det fortsat en avanceret formidlingsform. Det viser imidlertid, at man hverken på museet eller i Hillerslev havde et dogmatisk syn på, hvordan et foredrag skulle udfolde sig.

Oplæsningsformen var en anden variation af en foredragsaften. Oplæsning kendte folk fra læsning af bibeltekster i kirken, men under den folkelige vækkelse blev oplæsninger så populære, at det kan betegnes som en oplæsningsbølge. Allerede det næste møde i marts var da også en oplæsningsaften, der blev afholdt sammen med ungdomsforeningen. Oplæseren var foreningens egen præst, provst Hilden-Petersen, som havde valgt *»Det gamle spil om enhver«*, der var udkommet på dansk i 1915. Forfatteren var den østrigske Hugo von Hofmannsthal (1874-1929), en stor beundrer af J. P. Jacobsen. Det omtalte stykke er blevet en klassiker og indleder hvert år Salzburgfestspillene.

Det 4. arrangement var mere traditionelt med Rasmus Bording, højskoleforstander på Ry Højskole som foredragsholder. Han fortalte om Luthers betydning og fremhævede, *»at det kommer an på tro og ikke gerning.«*

Efter sommerpausen tog man fat igen den 11. okt. 1917, da der blev afholdt efterårsmøde

sammen med *»Thylands Kirkelige Samfund«*. Mødet begyndte om eftermiddagen med gudstjeneste under medvirken af pastor Balslev, Galtrup. Thorvald Balslev var præst i Nørhå 1902-05, derefter frimenighedspræst i Ø. Jølby, inden han i 1925 kom til Vartov. Han vendte tilbage til Hillerslev i 1920 med et foredrag om Timotius, én af Paulus' disciple og medarbejdere. Efterårsmødet sluttede i asylet, hvor ca. 100 tilhørere hørte pastor Jens Rasmus Jensen fra Thisted fortælle om sine rejser i Sydafrika.

I slutningen af oktober havde man besøg af P. L. Larsen, der havde været forstander på Levring Højskole ved Kjellerup. Efter hans foredrag om emnet *»Opdragelse til Kristendom«* var der generalforsamling med fælles kaffebord, som var meget smukt arrangeret af provstinden. Under kaffen blev der sunget et par sange, og formanden holdt en tale, hvor han slog til lyd for dannelsen af en læsekreds. En måned senere bemærkes i protokollen, at en læsekreds på 30 medlemmer er dannet.

Man kan vel ikke komme udenom, at det første års program var varieret. Hvis man kigger lidt frem, var det ikke alle foredrag, der faldt i formandens smag. Det var f.eks. tilfældet i februar 1918, da forfatter Niels Munk fra Mols talte om, hvad der holder mennesket oppe fra vugge til grav. Hans udgangspunkt var Ambrosius Stubs digt *»Hvad vindes på verdens vidtløftige hav«*. I protokollen skriver lærer Dam:

»Foredraget var yderst let og gik ikke særlig i dybden, trods det alvorlige emne, han havde valgt. Hans læsning i jysk mundart var bedre, men også alt for let stof, der i længden virkede noget trættende, når man skal have serveret 6-7 småstykker af den slags lette kost, nemlig 2 stykker af »Æ Bindstow« og »Lyng-Lene« og flere småstykker af »Teglovnssjow«. – Mødet var besøgt af ca. 50-60 mennesker, hvad der må kaldes godt, eftersom der samme aften var begravelse i byen og møde i missionshuset.«

Den sidste bemærkning er interessant, for der har altså været folk, der kom både i foredragsforeningen og i missionshuset.

Oplæsning er én ting, samlæsning noget andet. Hvis man forestiller sig en læseprøve til et skuespil, så har man et billede af, hvad der engang blev betegnet som samlæsning. Denne form udviklede sig til egentlige dilettantforestillinger, hvor man lærte rollerne udenad i stedet for at læse dem op. At samlæsninger var populære, kan man få et indtryk af i april 1918:

»Sammen med Ungdomsforeningen »samlæsning« d. 13. i Brund skole og d. 14. i Hillerslev asyl. Der læstes Hostrups »Eva«. I Brund var der på grund af boil i Skovsted kun ca. 100 mennesker, medens der i Hillerslev var stuvende fuldt, så folk måtte stå helt tæt pakkede ud i gangen. Oplæsningen blev udmærket udført og modtoges med stor begejstring. Der er intet, som i den grad kan samle folk, og intet, som bliver modtaget med så stor lykke, som den slags oplæsning af lokale kræfter.«

Omkring årsskiftet 1918-19 indstilles møderne »grundet på den spanske syges rasen her på egnen.« Til gengæld afviklede man fire arrangementer inden for en måned, da man kom i gang igen. Et af dem var den 12. marts 1919, da Søren Noe-Nygaard »talte sandt om småt og

stort og jævnt om alt det høje.« Han var året før blevet Thy Valgmenigheds første præst med bopæl i Hurup.

Søren Noe-Nygaard var også taler den 14. juli 1920 ved genforeningsfest i præstegårdens have i anledning af Sønderjyllands tilbagevenden til det danske kongerige. Denne begivenhed samlede omkring 450 mennesker og var et højdepunktet i lærer Dams formandstid. Emnemæssigt havde man i december 1919 forberedt folkeafstemningen med et foredrag om Sønderjylland af pastor Ravn, Sennels.

Genforeningsåret 1920 blev indledt med en oplæsning af landsbykomedien »Kloge Ellen« under stort bifald. Men: »Da det jo kun er et stykke til bare grin, læste formanden »Terje Vigen« for dog at byde på et stykke med virkeligt indhold i. En god aften med både alvor og gammen. Trods et yderst dårligt føre, var salen stuvende fuld. Blot folk vilde møde lige så flittigt, når der bydes på et almindeligt foredrag; men o' vé, o' vé!«

Af almindelige foredrag kunne man omkring dette tidspunkt byde på forskellige emner. I oktober 1920 kunne man høre om forskellen mellem Grundtvig og Georg Brandes, og et år senere var der et foredrag om vuggeviser. Sidstnævnte fik følgende skudsmål:

14.

Jan. 31-1918 - Sammen med Ungdomsforening.
Oplæsning af »Søndernes Ford«, der udførtes af lokale kræfter, i feb. 12. Oplæsningen var hørt med stor interesse og opmærksomhed af ca. 200 mennesker, der var meget begejstrede for denne uheldige aften.

Hillerslev-Kaastrup Foredragsforenings forhandlingsprotokol 1918 med lærer I. A. Dams flotte håndskrift.

»Et smukt og pænt foredrag, nærmest et lyrisk foredrag, der næppe havde meget med virkeligheden at gøre, idet taleren hævdede, at hvad der synges for barnet i vuggen, har betydning for hele dets liv.« Hvis foredragsholderen – forstander O. Stevns, Støvring – var forud for sin tid, så var lærer Dam i denne forbindelse et barn af sin tid. Han ville have korset sig, hvis han kunne opleve vordende fædre i vor tid lægge øre til den gravide mave og synge for barnet!

Tiden i Hillerslev efter 1921

Da lærer Dam rejste fra egnen, blev han afløst som formand af Andrea Hilden-Petersen, provstens tredje kone.² Hun gjorde meget ud af den årlige udflugt. Allerede i 1918 var hun med til at arrangere foredragsforeningens første udflugt, en tur til Eshøj, der samlede ca. 150 deltagere fordelt på 25 vogne. I 1922 gik udflugten til Vestervig og i denne forbindelse skriver den nye formand i protokollen:

»Den 10. juli foranstaltede foreningen en fællesudflugt til Vestervig. I udflugten deltog ca. 135, som befordredes i 6 lastbiler. Ved middagstid samledes man ved præstegården og kørte derfra til Agger, hvor der var fælles kaffebord. Efter en tur til havet samledes man atter i kroen, hvor man under fornøjeligt samvær tømte madkurvene. Derefter kørte man over Krik til Vestervig, hvor man beså den prægtige, nu smukt restaurerede gamle klosterkirke. Provsten gav i kirken en oversigt over kirkens historie.

Efter det interessante besøg i kirken samt ved Liden Kirstens grav samledes man i hotellet i Vestervig og havde også der fælles kaffebord og tilbragte en hyggelig time sammen ved sang og tale. Provsten sluttede med at minde om ordsproget: »En dag er som et kar, hvori der kan rummes meget, når man blot forstår at fylde det.« Derpå begav man sig på hjemvejen over Hurup og nåede vel tilbage kl. ca. 11, alle enige i, at udflugten havde været særdeles vellykket.«

I 1930 opførte udflugterne, og to år senere skriver formanden: »I de sidste to år har der ikke været afholdt udflugt om sommeren, dels vel på grund af de nedadgående tider; men vel også noget af den grund, at der er så meget optagethed, og mange foretager selv mindre og længere udflugter.« Selv om udflugterne var i krise, så blev der i årene omkring 1930 afholdt juletræ ved nytårstid med stor tilslutning.

Nok havde Andrea Hilden-Petersen ikke sin forgængers skarpe pen, men hun forholdt sig ikke ukritisk til foredragene. Det kom blandt andet til udtryk efter et foredrag i februar 1924, da valgmenighedspræst Anker Møller talte om forskellen mellem den jødiske sabbat og den kristne søndag: »Et foredrag der var mange gode tanker i, men som i sin helhed gik ud på at vise, at hviledag og helligdag ikke har noget med hinanden at gøre, et synspunkt som de fleste af tilhørerne ikke delte med ham.«

Efter formandens fraflytning enedes bestyrelsen i december 1932 om at dele formandsposten mellem mejeribestyrer Jensen, lærer Nedergaard og uddeler Enggaard. Sidstnævnte var protokolfører og omtales senere som formand. I 1936 vælges gårdejer P. Mikkelsen som formand. Senere bliver protokollen så kortfattet, at formandsvalget ikke klart fremgår, men i december 1942 blev lærer Viggo Thorup valgt til formand. Han blev 12 år senere afløst af assurandør Ejnar Holm.

Da foreningen markerede sit 25 års jubilæum i 1941, var det Kirstine Justesen, der skrev i protokollen:

»Med en fest i de gamles hjem fejrede foredragsforeningen mandag den 24. november sin 25 års fødselsdag. Salen var smukt pyntet og fyldt til sidste plads. Pastor Arentoft, Fjerritslev, holdt festtalen, et udmærket foredrag, der blev påhørt med megen interesse af forsamlingen.

Ved kaffebordet gennemgik frk. Hansen foreningens virksomhed gennem de 25 år og fremdrog træk, som hun særlig mindedes. På grund

af mangelfuld ledelse blev ordet ikke givet til forsamlingen, og adskillige, der vilde tale, fik ikke udløsning.

Der blev sunget en del sange, og til slut læste pastor Arentoft et uddrag af en interessant digtsamling.

Festen sluttede med en aftensang.

Af pladshensyn vil tiden efter jubilæet blive behandlet mere sporadisk. Årene 1941 og 1942 bød på en nyskabelse, idet der sent på året blev afholdt 3 dages møder med Aage Møller, Rønshoved. Højskoledage kalder vi det i dag. Anden gang var der »overvældende tilslutning« med 112 deltagere.

Foredragsforeningen havde i oktober 1945 besøg af den nye præst i Hunstrup: »Pastor Langkjer, Hunstrup talte i kirken om eftermiddagen og i asylet om aftenen. Begge steder blev der talt godt, så det blev en god dag. Til foredraget

Birte Thastum sluttede som formand i Hillerslev i 2006. Som kvinde med en læreruddannelse repræsenterer hun en medlemskategori, der har sat sit stærke præg på foredragsforeningerne.

om aftenen var der så mange, som salen kunde rumme.« Georg Langkjer var senere en hyppig gæst i foreningen, og han har uden tvivl rekord som den mest brugte foredragsholder.

»Der blev sunget meget,« hedder det kort og godt i omtalen af fredsfesten, der blev afholdt i Skovsted forsamlingshus 4. maj 1946. Sunget blev der også, da højskoleforstander Gustaf Bengtsson fra Lolland otte år senere holdt et foredrag om mennesket og maskinen. Det er ganske vist ikke nævnt i protokollen, men vi tør godt vove den påstand, at fællessangen var lige så ufravigelig i foredragsforeningerne, som den var i kirken.

Tidligere har vi set, at foredragsforeningen gik sammen med andre foreninger om arrangementer. Et sådant samarbejde var ikke mindst påkrævet, hvis man skulle have fat i »én af de store kanoner«. Det var således »sammen med flere foreninger«, at der i marts 1960 var arrangeret foredrag med minister Viggo Starcke, der talte om retten til at leve for omkring 200 tilhørere. Senere kunne en anden politiker, Erhard Jacobsen, også samle fulde huse rundt om i landet. I november 1972 lagde han vejen forbi Hillerslev, hvor man siden 1949 havde mulighed for at benytte forsamlingshuset, når man kunne præsentere sådanne trækplastre.

Efter fjernsynets fremmarch blev det vanskeligere at samle folk til foredrag, men foreningen har dog oplevet en fornyet opblomstring med Birte Thastum som drivkraft. Hun kom i bestyrelsen 1975 og var formand 1983-2006. Som formand blev hun afløst af Lene Thorup, der altså er den tredje kvinde på formandsposten. Generelt har kvinder gjort sig gældende i langt højere grad i foredragsforeningerne end i for eksempel politiske foreninger. Det er et synligt udtryk for, at kvinder har en central placering som kulturbærere i et samfund. En mand må dog ikke glemmes i denne periode, nemlig Knud Daugaard, der som kasserer har trukket et stort læs.

Af økonomiske grunde har det været nødvendigt i udstrakt grad at benytte lokale og regionale foredragsholdere, som var villige til at stille op uden store vederlag, eventuelt for kørepenge og et par flasker vin. Birte Thastum havde imidlertid også sans for at trække markante personligheder til Hillerslev. I flæng kan nævnes følgende med årstallet nævnt i parentes: Biskop Kristiansen (1977), Poul Engberg (1978), Niels Højlund (1982), Egon Nielsen (1982), Søren Krarup (1986), Rachel og Israel Rachlin (1989) og Erik Aalbæk Jensen (1995). Ægteparret Rachlin samlede med deres foredrag »16 år i Sibirien« over 200 tilhørere i forsamlingshuset.

Det var dog ikke alle kendte personligheder, der nåede frem. I november 1988 kan man læse i protokollen: »Claus Toksvig skulle have holdt foredrag d. 22. november, men døde 14 dage før.« Det var ikke for at være morsom, at Birte Thastum i den næste sætning lakonisk tilføjede: »Vi aflyste mødet.«

Birte Thastum sluttede sin formandstid med at arrangere foreningens 90 års jubilæum i 2006. Karakteristisk nok var det en utraditionel caféaften med musikalsk underholdning, fællessang og historisk causeri tilsat rødvin og lidt fast føde.

Før vi forlader Hillerslev, skal et par traditioner fremhæves. På det praktiske område kan nævnes, at foredragsforeningen serverer kaffe, mens tilhørerne selv møder op med kop og brød. Af mere spirituel art er den skik, at tilhørerne i stilhed rejser sig op efter foredraget for at udvise respekt for det talte ord og dets formidler. Denne tradition støder vi på allerede i 1919. Provst Hilden-Petersen havde gennemgået Grundtvigs oversættelse af salmen »Hil dig, frelser og forsoner«, som han »forklarede mesterligt i jævne og klare ord.« Efter foredraget sagde formanden, lærer Dam, at det ikke var skik og brug at takke provsten hver gang, han førte ordet. Men som vidnesbyrd om, at man

satte pris på hans ord, ville foredragsforeningen gerne sige tak, »hvortil tilhørerne sluttede sig ved at rejse sig.«

Sennels

Sennels Foredragsforening har bevaret en protokol, der er påbegyndt i 1949. Da denne protokol blev taget i brug, var landmand Henry Andersen fra Hov formand. Han gjorde det eneste rigtige, nemlig ud fra foreningens første protokol at give et rids af foreningens historie:

»Sennels Foredragsforening har bestået i flere år. Adskillige foredrag er blevet holdt i forsamlingshuset, og der har været god tilslutning til møderne. Dette arbejde, der er gjort her i sognet i denne retning, skyldes særlig een mand, gård-ejer Søren Overgaard til Nr. Knudegaard. Han

Søren Overgaard (1845-1925) ejede i flere år både Nørre og Sønder Knudegaard i Sennels. Han huskes for plantningssagen, men var også drivkraften bag foredragsforeningen.

har med stor ihærdighed og kærlighed til sagen trukket læsset, og hans virksomhed er megen tak værd. Det var også på hans initiativ, at der i juni måned 1906 blev holdt generalforsamling, vedtoges love og valgt bestyrelse.«

I den første bestyrelse blev pastor Ejner Dahl valgt som formand, og Søren Overgaard blev næstformand. Søren Overgaard var også med til at skaffe rammerne omkring foredragsforeningen, idet han i 1910 var aktiv omkring opførelsen af forsamlingshuset, som dansk-amerikaneren Thomas Sørensen havde givet penge til.

Henry Andersen afgik som formand i 1952, og i de følgende år skiftede man jævnligt ud på formandsposten. Det har været lidt af et særkende for Sennels Foredragsforening, at den deltog aktivt i valget af menighedsråd. En tradition har det også været at afholde høstfest og juletræsfest, og når der var høstfest, var det som regel med dans.

Efterhånden nåede medlemstallet under 20, og juletræsfesten var den eneste aktivitet, der var tilbage. Derfor vedtog man på generalforsamling i 1971 »at lade foreningen ligge stille i et år«. Det blev dog til 25 år, men efter en enkelt tom linje fortsætter protokollen, som om intet var hændt. Den »siddende« formand, Carlo Hundahl Jensen, kunne oven i købet fortsætte sit virke og byde velkommen til den »nye« generalforsamling den 17. juni 1996. Derefter blev pastor Hindsholm valgt som ordstyrer. Af formandsberetningen fremgik det, at Sennels Kultur Samvirke blev dannet ca. ti år tidligere. Denne forening fungerede godt i nogle år og arrangerede blandt andet fællesspisning og foredrag. Da den blev opløst, fik folkene bag den derpå idéen til at genoplivede Sennels Foredragsforening, noget de 16 fremmødte tilsluttede sig. Senere på året kunne foreningen udarbejde en liste med 54 medlemmer.

I 1997 vedtog foredragsforeningen nye vedtægter, hvor man i paragraf 1 kan læse: »For-

eningens formål er at arrangere foredrag samt andre aktiviteter af kulturel og folkelig art, der kan medvirke til at styrke sammenholdet i Sennels sogn.« I forhold til gamle formålsformuleringer er den sidste sætning lidt bemærkelsesværdig. Den moderne udvikling har trængt landbokulturen så meget i defensiven, at det er nødvendigt at mane til sammenhold.

De lave kontingenter i foredragsforeningerne har altid lagt bånd på udfoldelsesmulighederne. Den genoprettede foredragsforening valgte således at flytte fra forsamlingshuset, fordi man kunne få gratis lokaler på skolen. I dag afholdes foredragene i storstuen på ældrecentret Fjordglimt, mens arrangementer i samarbejde med menighedsrådet afholdes i præstegårdens konfirmandstue.

Snedsted

Til de mere overlevelsesdygtige foredragsforeninger hører så afgjort Snedsted Foredragsforening. Først i 2006 indstillede foreningen sin virksomhed, i øvrigt med museumsleder Jytte Nielsen som sidste foredragsholder og Esper Lønborg som den sidste formand.

Når det gælder starten af foreningen, skal vi tilbage til Nicolai Lomholt, der var præst i Snedsted 1907-17. Han var erklæret grundtvigianer og havde tidligere været højskolelærer og medhjælper hos valgmenighedspræst Morten Larsen i Holstebro. Straks efter sin ansættelse begyndte pastor Lomholt at holde møder i præstegården en gang om måneden, hvor der ikke så sjældent mødte indtil 100 mennesker op. Desuden lagde præstegårdshaven hver sommer græs til folkelige møder, der blev afsluttet med gudstjeneste i kirken. Hvornår der formelt blev oprettet en foredragsforening, kan vi ikke sige nøjagtigt, fordi den bevarede protokol i foreningen kun går tilbage til 1946.

Når man kigger tilbage i protokollen, er der et navn, som til stadighed vender tilbage

Agnes Stensgaard gjorde en stor indsats i Snedsted Foredragsforening. Hun stammede fra Hurup, hvor hun også ligger begravet.

som fast medlem af bestyrelsen. Det er Agnes Stensgaard, som også er i levende erindring hos mange for sin indsats. Hun blev 1926 dimitteret fra kvindeseminariet i Ribe og fire år senere ansat ved Snedsted skole, hvor hun havde sit virke indtil 1971. Hun var ivrigt optaget af arbejdet med sognebiblioteket, som hun passede fra 1930, og da den nye centralskole blev taget i brug i 1959, blev hun tillige skolebibliotekar her. Frøken Stensgaard, som hun blev kaldt, var en dygtig og anerkendt underviser. Hun var berejst og aktiv i Kvindernes Fredsliga.

Agnes Stensgaard er endnu et eksempel på kvindernes engagement i foredragsforeningerne. Hun kom med, før protokollen kan bevidne det, sikkert kort tid efter sin ankomst til byen. Da frk. Stensgaard trådte ud af bestyrelsen i 1974, blev hun afløst af en anden aktiv kvinde, Irma Præstgaard, der var med i bestyrelsen i mange år og tillige har været formand.

Foruden præstegården benyttede Nicolai Lomholt et lille forsamlingshus, som eksiste-

rede dengang. Snedsted fik et større forsamlingshus i midten af 1920'erne, hvorefter det var rammen om foredragsforeningens arrangementer i næsten et halv århundrede. I mange år fortsatte man dog traditionen med et sommermøde i præstegården, og da forsamlingshuset var under ombygning i efteråret 1949, måtte man henlægge et møde til kroen. Da forsamlingshuset var kommet på private hænder i begyndelsen af 1970'erne, flyttede man foredragene til skolen.

At bestyrelsen havde en holdning til sin virksomhed, finder vi et eksempel på i 1949. Efter et bestyrelsesmøde på Elsted skole skrev lærer Søtoft-Pedersen bl.a.: *»Foredragsforeningen ønsker ikke at stå som medindbyder til et af Hjemmeværnet arrangeret hvervemøde, da hensigten med et sådant ligger uden for foreningens opgaver.«*

Da andre foredragsforeninger havde krise, fortsatte man i Snedsted støt og roligt med foredrag og høstfest. I midten af 70'erne var der ca. 40 medlemmer, og sæsonen 1976-77 omtales som vellykket i protokollen. De samme toner er fremme ti år senere i Thisted Dagblad, hvor der den 9. marts 1988 stod at læse:

»På generalforsamlingen i Snedsted Foredragsforening tirsdag kunne J. V. Præstgaard berette for de knap 50 deltagere om en alsidig sæson med emner fra tyske KZ-lejre, rejseoplevelser fra Rusland, Selma Lagerlöfs og Astrid Lindgrens forfatterskaber, Grønland og etiske problemer ved gensplejsning. Tilslutningen havde været over forventning med 40 i gennemsnit. Kassereren Anders Knudsen, Gjersbøl, oplæste regnskabet, der udviste et overskud på 635 kr. og en formue på 3.536 kr.«

Seks foredrag hver sæson var det almindelige, og i mange år blev de holdt under betegnelsen Snedsted Aftenhøjskole. Da arkivar Orla Poulsen i 1998 holdt et foredrag med titlen *»Thy i udvikling eller afvikling«*, var skæbnegudinden måske blandt tilhørerne. For

Snedsted Foredragsforenings vedkommen blev det desværre til afvikling.

Bedsted

Bedsted og Omegns Foredragsforening blev stiftet i 1901 med lærer F. A. Kristensen, Bedsted som første formand. Foreningens formål var »afholdelse af foredrag af kristeligt opbyggende og folkeligt vækkende samt oplysende indhold.« Den stiftende generalforsamling blev afholdt på Bedsted Kro, men i vedtægterne blev det direkte formuleret, at foredragene skulle holdes skiftevis i Bedsted stationsby og i Morup Mølle.

Arkivet i Hurup opbevarer foreningens protokoller, hvor der først fra 1922 er en nærmere omtale af arrangementerne. Fra den første tid er der dog regnskaber, hvor man kan se, at der i 1902 var en udgift på 15 kr. til 10 højskole-

Marie Toustrup Madsen var i mange år formand for Bedsted Foredragsforening. Her ses hun ca. 1912 med datteren Ellen på skødet.

sangbøger, som blev solgt videre til medlemmerne for købsprisen. Protokollerne har Bodil Godiksen haft i hænde, da hun i 1982 skrev lidt om foredragsforeningen i hæftet »Da Bedsted var bedst«.

Bedsted har været præget af Indre Mission, så grobunden for en traditionel foredragsforening har ikke været gødet af mange grundtvigske præster og lærere. Det gik da også sådan, at man på generalforsamlingen i november 1910 vedtog at nedlægge foreningen foreløbigt »af mangel på midler og interesse.« Der afholdes et foredrag i juni 1911, og derefter gøres regnskabet op, og et lille restbeløb »vedtages at give den ny forening, nu under navn Foredragsforening.« Om der ligger uenighed til grund for nedlæggelsen, kan være svært at gennemskue i dag, men på generalforsamlingen i 1909 forkastede man et forslag om at overgive foreningen »til en forening ved Bedsted St. af kirkeligt Samfund.« Bodil Godiksen nævner, at lærerinde Maren Mortensen blev formand i 1911 og pastor Kuhlman i 1914, men den nye forening nævnes ikke som en selvstændig forening med en fortsat historie. I et opslagsværk karakteriseres Kuhlman som en højkirkelig præst med ringe kirkegang, og det tyder ikke på en tæt tilknytning til Indre Mission.

Eftersommeren 1922 var et nyt vendepunkt. Efter et møde med en norsk foredragsholder på Hotel Bedsted var der stemning for oprettelse af en foredragsforening, der snart kunne mønstre omkring 40 medlemmer. Ny formand blev Marie Madsen, der var gift med malermester Lars Peter Madsen, som havde været med i foreningens første bestyrelse. Selv havde hun som bestyrelsesmedlem været med til at nedlægge foreningen i 1910. Bortset fra en treårig periode i slutningen af 20'erne fortsatte hun formand indtil 1938.

Med efternavnet Toustrup kom Marie til Bedsted som ung lærerinde omkring århundredskiftet for at undervise kromandens og

enkelte andres børn. Da hun blev gift, helligede hun sig familien og sine efterhånden fire børn. Den næstyoungste var kunstneren Ellen Raadal, der blev født i 1910. Hun var 12 år, da moderen blev formand i den genstartede foredragsforening. Det gjorde indtryk, at hun fik lov til at bære tasken for de store personligheder, når de efter en foredragsaften begav sig hen til hendes forældre for at overnatte. Både Jeppe Aakjær og Johan Skjoldborg har skrevet i hendes poesibog.

Johan Skjoldborg besøgte Bedsted i januar 1926 og igen et år senere. I november 1926 var der oplæsning af Jeppe Aakjær, der skulle have et honorar på 100 kr., et beløb der også skulle dække rejseudgifter. Nok var Aakjær dyr, men han kunne samle folk, så foredragsforeningen kunne indkassere 202,75 kr. i entré.

I 1938 havde man inden for et halvt år besøg af ikke mindre end tre højskoleforstandere. Det var Brandt Petersen fra Vraa, J. Th. Arnfred fra Askov og Joh. Terkelsen fra Ry. Besættelsestiden prægede selvfølgelig foreningens program. I november 1940 blev der således afholdt en Danmarksaften med alsang under ledelse af amtsskolekonsulent Mejlgaard. *»Tilslutningen var stor og forløbet godt. Adgangen var gratis.»* Så vidt protokollens sammenfatning. I anledning af befrielsen blev der sammen med den lokale sønderjyske forening afholdt et møde i Morup Mølle i juni 1945. Over 200 tilhørere hørte pastor Holm, Thisted og pastor Andersen, Visby, og under det fælles kaffebord blev de fem nordiske nationalsange sunget.

Fra omkring 1960 gik man over til at lave en foredragsrække med et tema, der blev belyst gennem seks foredrag i løbet af en vinter. I 1960/61 var temaet nyere tids litteratur med foredrag om bl.a. Kaj Munk og Martin A. Hansen. To år senere drejede det sig om folkelige bevægelser og derefter om problemer i velfærdsstaten Danmark. Disse foredrag blev afviklet på centralskolen med start

kl. 20, et mødetidspunkt der har været gængs i foredragsforeningerne.

I 1970'erne kneb det med at samle folk, og man indskrænkede virksomheden til 2-3 møder. Men så fik folkedansen en renæssance. Foredragsforeningen ophørte som selvstændig forening, og kassebeholdningen blev i 1979 overført til Bedsted og Omegns Folkedanse- og Foredragsforening.

Østerild

I 1979 modtog skoleinspektør Bertel Bach to protokoller fra Varde. De stammede fra dødsboet efter lærerinde frk. Kirstine Andersen, der virkede ved Østerild skole fra 1921 og indtil midten af 1950'erne. Bibliotekssagen var en hjertesag for frk. Andersen, der var drivkraften bag et moderne bibliotek i Østerild. Hun blev i 1949 formand for Østerild Foredragsforening, men havde i 30'erne været med i bestyrelsen. Den sidste indførelse i protokollen er fra generalforsamlingen i november 1953, da hun trak sig ud af bestyrelsen. Derefter afholdes kun enkelte arrangementer sammen med ungdomsforeningen, men med underskud. Det sidste løse bilag i protokollen er fra efterårsmødet i 1955. I bogen *»Østholmen«* skriver Frede Rødbro, at foreningen sandsynligvis ophørte på dette tidspunkt.

Hvis Kirstine Andersen var den sidste aktive formand, så kan det forklare, at protokollerne ikke kom videre. Det gjorde de derimod fra Bertel Bach, der afleverede dem til arkivet i Thisted. Med fulgte også en gammel sparekassesebog, som ikke havde været brugt, siden der blev hævet et beløb i 1951. Kontoen blev ophævet 1. oktober 1973 og 250 kr. fordelt mellem Folkekirkens Nødhjælp og Dansk Missionsråd. Formelt var det det dermed slut med Østerild Foredragsforening.

Den ældste protokol blev taget i brug i 1922. Her kan man læse, at bestyrelsen i 1927 var

samlet i »Dalgaard« for at tilrettelægge foreningens 25 års jubilæum. Blandt andet står der: »Bestyrelsen blev enige om at sende foreningens stifter, forhenværende overassistent Kristensen og hustru, Skyum, en indbydelse til, som æresgæster, at deltage i festen.« Foredragsforeningen blev med andre ord oprettet 1902 med vejasistent Kristensen som initiativtager og første formand. På første side i den bevarede protokol kan man se, at han udgik af bestyrelsen i 1922.

Bestyrelsen ved mødet i »Dalgaard« bestod af ægteparret Katrine og Søren Madsen samt Marie Nørgaard Dahlgaard. Sidstnævnte var formand i flere perioder. I de følgende år arbejde bestyrelsen flittigt og indbød 6-8 gange om året til foredrag og oplæsning, men indimellem også til sang og musikunderholdning. Årets største begivenhed var efterårsmødet, der blev afholdt sammen med ungdomsforeningen. Her var der gudstjeneste om eftermiddagen og foredrag om aftenen. Møder blev afholdt i skolen og i krosalen, og fra efteråret 1939 blev det nye forsamlingshus i Falsbjerg taget i brug.

Thisted

Thisted Foredragsforening havde orden i sagerne. Det gælder både førelse af regnskabsbog og forhandlingsprotokol med tilhørende bilag. Når man hører, at formanden var museumsleder P. L. Hald, så kan en sådan omhyggelighed ikke undre. Han har ført to forhandlingsprotokoller, hvoraf den første er påbegyndt i 1912. Med de fleste af årene var også bogbinder Chr. Christensen som kasserer, godsinspektør C. Nielsen som sekretær, landstingsmand Aksel Hvid og skoleinspektør Anders Larsen. Efter at have ligget i dvale i 16 år blev foreningen opløst i sommeren 1948. I den forbindelse skrev P. L. Hald i en »avisnekrolog«, der er klæbet ind i protokollen uden datoangivelse:

»Foreningen blev stiftet d. 29. september 1910 med et lille medlemstal, der efterhånden voksede til 832 i 1918. Men så begyndte tilbagegangen. Radioen satte ind, og gennem den kom man jo nemt til et foredrag, så da man kom til 1932, var medlemstallet dalet så stærkt, at man ikke kunne fortsætte.

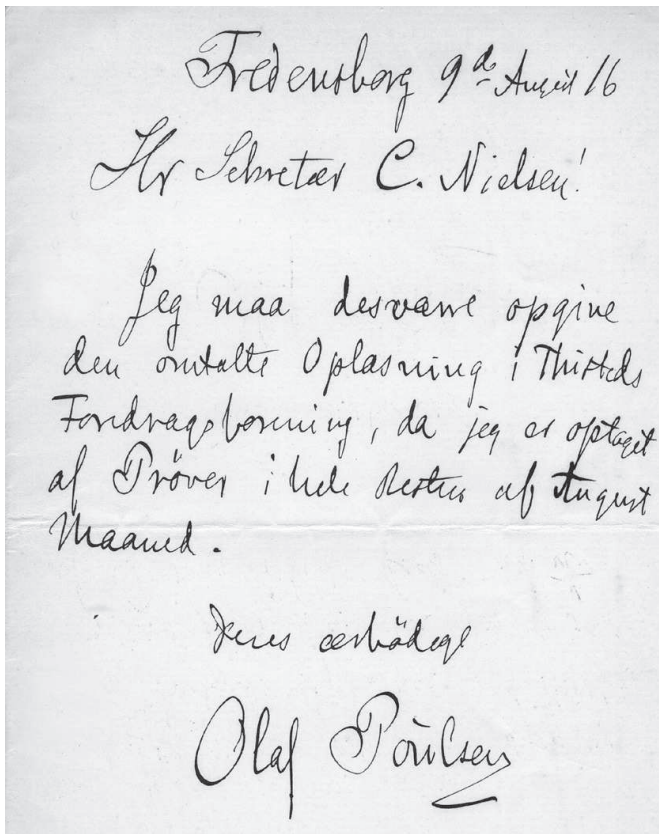
Siden har foreningen ligget stille, intet medlemskontingent blev opkrævet, og da der ingen interesse har vist sig for at genoptage virksomheden igen, har bestyrelsen besluttet at ophæve den. En lille kassebeholdning, der med renter i den forløbne tid var vokset til ca. 270 kr., er overgivet til Historisk Samfund og dens arkiv til museet.«

I begyndelsen benyttede man Afholdshjemets sal, men snart blev Hotel Phønix rammen om mange velbesøgte foredrag. P. L. Hald oplyste i ovennævnte avisartikel, at der i perioden 1910-32 blev afholdt 135 foredrag, hvoraf 41 blev formidlet gennem Folkeuniversitetet. Af hyppigt anvendte foredragsholdere nævnes med antal foredrag i parentes: Teatercensor P. A. Rosenberg (11), Aage Meyer Benedichsen (7), professor Vilh. Andersen (6), prof. Edv. Lehmann (4) og dr. theol. Michael Neuendam (3).

Af forfattere havde man flere gange hørt foredrag af Johan Skjoldborg (5), Martin Andersen Nexø (3), Helge Rohde (3) og L. C. Nielsen (2). Et enkelt besøg havde man haft af Johannes Buchholtz, Anders Tuborg, Hans Hartvig Seedorf Pedersen og Peter Freuchen. Til et foredrag af Jacob Knudsen havde der indfundet sig mellem 3 og 400 mennesker.

Udover egentlige foredrag havde der også været oplæsning, et par filmforestillinger og et kursus i egnens geologi. P. L. Hald gør desuden opmærksom på, at det var foredragsforeningen, der tog initiativ til oprettelse af bibliotek og læsestue i Thisted; det skete ved et møde d. 29. april 1918.

Thisted Foredragsforening udgav eget sanghæfte, som findes i to udgaver i protokollen.

Det var ikke altid uden problemer at få kendte navne til Thy. Thisted Foredragsforening modtog i 1916 dette afbud fra kongelig skuespiller Olaf Poulsen. Som københavner måtte han dengang rive 2-3 dage ud af kalenderen for at kunne optræde i Thisted.

Udgaverne er ikke helt identiske, men de fleste af de 15 sange er gengangere.

Vandet

Efter nedlæggelsen af Vandet Foredragsforening i 1966 blev der afleveret to protokoller til museet, hvoraf den første blev taget i brug af pastor Vinther i november 1922. Ganske vist fejrede foreningen 35 års jubilæum i 1958, altså med udgangspunkt i året 1923, men det kan skyldes en fejlskrivning i forbindelse med vedtægterne.

Pastor J. C. Vinther blev foreningens første formand. I bestyrelsen sad desuden Kr. Jensen Brunbjerg, Hans Skaarup, Kr. Kirk Vilsbøl og Jens Munk. Præsten var kendt for sit grund-

vigske ståsted, så der er næppe tvivl om, at han var initiativtager til oprettelse af foreningen. Efter hans flytning til Skørping i 1926 blev Hans Skaarup ny formand.

Foredragsforeningen kom godt i gang. En liste fra 1922-23 kan fremvise ikke mindre end 80 medlemmer, hvoraf flere dog var fra samme husstand. Selv om foreningen kun har Vandet i sit navn, så er der ingen tvivl om, at den fortrinsvis hentede sine medlemmer i Vester Vandet.

Forsamlingshuset, der blev bygget i 1909, var rammen om foredragsforeningens virke. Her blev også det omtalte jubilæum i 1958 holdt under ledelse af formanden, Ole Colding, der igennem 1950'erne var lærer i V. Vandet. Hovedtaleren var foreningens første formand, J. C. Vinther, der nu var provst i Skørping. Desuden havde mejeribestyrer Chr. Larsen ordet. Han var én af foreningens veteraner, og han fremhævede pastor Vinthers evne til at samle folk til nogle vældige møder – engang havde der ved et møde været to biskopper til stede som talere.

Når det gjaldt fremtiden, så mejeribestyrelsen mere pessimistisk på det. Ifølge avisreferatet gav han udtryk for, at »det var ligesom folk nu om stunder ikke ret havde sans for at høre.« I referatet kan man læse følgende om aftenens sidste indslag: »Efter kaffen sang landinspektør Boe og frue, akkompagneret af fru skoleinspektør Larsen en række sange, og da de ikke alene er fine sangere, men også aktører, gjorde især deres duetter lykke.« Det kan tilføjes, at de optrædende var populære gæster i mange foreninger på egnen.

Selv om foredragsforeningen i efteråret 1960 kunne afholde høstfest i en ny sognegård, så var man her på lånt tid. Ganske vist samlede man i begyndelsen af 60'erne 30-40 mennesker til foredrag og afviklede velbesøgte udflugter, men i 1965 var der kun mødt 30 op til høstfesten, der gav et stort underskud, og

juletræsfesten d. 3. januar 1966 måtte aflyses på grund af snestorm. Ved den følgende generalforsamling var der ud over bestyrelsen kun mødt seks medlemmer, og formand Mads Dahlgaard kunne skrive, at det blev besluttet »at henlægge foreningen indtil videre.«

Skyum

Skyum Foredragsforening har været tæt forbundet med forsamlingshuset. Her blev foredragene holdt, og mere festlige arrangementer i forbindelse med høst, jul og fastelavn er mange gange blevet afholdt i samarbejde med forsamlingshuset. Da foredragsforeningen blev nedlagt i 1981, var det heller ikke svært for kasserer Lis Jacobsen at få støtte til at overdrage kassebeholdningen på godt 1770 kr. til forsamlingshuset, så der kunne opsættes en gasvandvarmer.

Lis Jacobsen, der blev valgt ind i bestyrelsen i 1963, skrev ved det sidste bestyrelsesmøde i protokollen: »Vi synes ikke mere, der er behov for en foredragsforening i Skyum, da der er startet en Borgerforening, og vi har fået Idrætsefterskolen.« Protokollen opbevares nu i arkivet i Hurup sammen med et par ældre af slagsen.

Den ældste protokol går tilbage til 1929, men det er ikke oprettelsesåret. Hvornår var det så? Den eneste ledetråd er, at Jørgen Gærup og vejassistent Niels Kristensens enke blev udnævnt til æresmedlemmer i 1932. Ingen af dem nævnes i den eksisterende protokol, så deres indsats må ligge tidligere. Som før nævnt forlod vejassistenten foredragsforeningen i Østerild i 1922, så det er et kvalificeret gæt, at han og hans kone var med til at starte en foredragsforening i Skyum omkring dette tidspunkt. Forsamlingshuset blev bygget i 1913, så rammerne var til stede.

I 1929 var der omkring 70 medlemmer, som betalte et kontingent på 2 kr. – enkelte kun det halve, sikkert enlige. Skyum Foredragsforening

favned bredt og afholdt møder i samarbejde med både Kirkeligt Samfund, ungdomsforeningen og gymnastikforeningen.

I foredragsforeningerne var der ikke noget, der hed »professionelle« bestyrelsesmedlemmer. Der var plads til socialt samvær i bestyrelsesarbejdet, som det fremgår i forbindelse med et bestyrelsesmøde 1953, hvor det hedder: »Alle var mødt og med damer.« Penneføreren var John Bisgaard, der var formand 1950-53.

På generalforsamlingen i 1961 drøftede man, om foreningen skulle opløses, da der ikke havde været afholdt møder det seneste par år. Man valgte at fortsætte med lærer Bak Olesen som formand, en post han bestred indtil 1968. I hans formandstid blev foredragene afholdt på skolen, hvor ca. 25 bl.a. hørte om dialekter: »Foredragsmøde i skolen 22. maj 1962 ved fhv. friskolelærer Jens Rolighed, Klim, der talte dygtigt og interessant om det jyske sprog og læste på glimrende måde forskelligt af Aakjær, Anton Berntsen og flere.«

I sæsonen 1962-63 blev der afholdt en foredragsrække på seks med 50 tilhørere til det første foredrag om Kaj Munk. Foredragsrækkerne fortsatte, men sluttede med rækken 1968-69, og i 1970'erne var det mest folkedansere, der bød op til dans. Endnu i 1973 kunne foreningen fremvise en medlemsliste på 43. Året efter står der »udgået« ud for syv af navnene, til gengæld havde Åge Rosendahl meldt sig som nyt medlem. Med ham fik Skyum en international vinkel på den danske folkelighed. Men det er en anden historie!

Thisted Højskoleforening

Selv om Thisted Højskoleforening ikke af navn er en foredragsforening, så skal den alligevel kort omtales her til sidst. Når man kigger på foreningens foredragsvirksomhed, adskiller den sig ikke særligt fra de øvrige foredragsforeninger. Hvis man kigger specifikt på Thisted,

Sofie Korsgaard var flere gange formand for Thisted Højskoleforening. Her ses hun med tørklæde ved modtagelsen af sydslesvigske ferieborn på Thisted Station i juni 1983.

så havde Thisted Foredragsforening måske flere akademiske foredrag gennem samarbejdet med Folkeuniversitetet, mens den kirkelige tilknytning har spillet en stor rolle i Thisted Højskoleforening.

Hvor foredragsforeningerne var så at sige overalt, så var højskoleforeningerne færre i antal og som regel beliggende i bysamfund. Deres tilknytning til højskolebevægelsen var åbenbar, og sådan var det da også, da der blev holdt stiftende møde i Thisted Højskoleforening den 9. november 1898. Valgt til bestyrelsen blev nemlig Peder Hansen, der de første seks år var forstander på Thylands Folkehøjskole, der havde sit virke i Hundborg fra 1895 til 1913. Tilhørsforholdet fremgår også direkte af vedtægterne: »Foreningens formål er at virke for folkelig oplysning på kristelig grund i lighed med den oplysning, der meddeles på de grundtvigske højskoler.«

Thisted Højskoleforening havde også et højskolehjem på tapetet. Først lejede man lokaler hos købmand Bjerregaard i Vestergade og fra 1902 hos grosserer Hans Laursen. Som »værtinde« havde man i disse år frk. Cecilie Thomsen. Højskoleforeningen betalte 200 kr. af lejen, så hun måtte skaffe resten gennem Højskolehjemmets virksomhed. I 1916 fornyede man aftalen med Højskolehjemmet i Frederiksgade, men allerede et par år senere begynder man at benytte Afholdshjemmets sal. Under Besættelsen blev også Asylet anvendt. I de sidste mange år var foredragene henlagt til Hotel Thisted, der også har båret navnet Merci.

Første formand var Jacob Hansen, der var sognepræst i Thisted 1896-1917. Da han rejste fra byen, blev han afløst af Erika Kirkegaard. I denne periode var Ingeborg Tolderlund aktiv i bestyrelsen igennem 20 år, og da hun trådte ud i 1926, blev hun udnævnt til æresmedlem.

Ved Erika Kirkegaards fraflytning i 1931 blev formandsposten overtaget af den aldrende redaktør Aaberg, der havde været med i bestyrelsen siden foreningens start. Efter hans død i 1933 blev hans plejedatter frk. Karen Aaberg ny formand. Hun blev i 1940 afløst af frk. Julie Garnæs-Hansen, der var datter af foreningens første formand. Da hun i 1942 kunne holde 25 års jubilæum som bestyrelsesmedlem, blev hun fejret med blomster, taler og et festligt kaffebord.

Efter Julie Garnæs-Hansens fratræden i 1947 var der tre mandlige formænd: Dr. Holm, pastor Sjølander (1954) og frugthandler Bisgaard (1959). Frk. Sofie Korsgaard blev formand i 1964 og derefter erhvervsvejleder Schultz-Jacobsen 1967-72. Efter hans fraflytning blev Sofie Korsgaard igen formand og derefter Niels Ramsgaard (1973) og Børge Vognstoft (1976). Sidstnævnte blev i 1981 erstattet af Sigrid Poulsen, en trofast støtte, som gennem mange år førte protokol og var med til at arrangere foredrag.

Efter tre år blev Sigrid Poulsen afløst af Sofie Korsgaard, der fik sin tredje periode som formand. Begge var lærere, mens den nye formand fra 1989, Mette Fastrup, var journalist. Efter hende var lærer Per Knudsen formand 1993-98. Han var én af veteranerne i foreningen, og allerede i 1959 fortalte han efter generalforsamlingen i januar om den nystartede Thisted Ungdomsforening. Per Knudsens efterfølger var Inger Handest, foreningens sidste formand. I 2001 kunne hun erklære foreningen

for ophørt, og fhv. cykelhandler Egon Hansen kunne skrive sit sidste referat i protokollen. Foreningens protokoller opbevares nu på lokalarkivet i Thisted.

Den tidligere fremsatte påstand om kvindernes indflydelse bekræftes af Thisted Højskoleforening. Ikke mindre end syv kvindelige formænd har der været i foreningens ca. 100-årige historie.

I højskoleforeningen har der i årenes løb været mange gode diskussioner efter foredragene. Én af de mere livlige var, da man i marts 1982 havde besøg af højskoleforstander Per Warming, Elbæk. I avisreferatet hedder det: *»Flere gange på mødet skinnede det igennem via højlydte kommentarer fra tilhørerne, at de bestemt ikke var enige med foredragsholderen i hans betragtninger.«* Uenigheden skyldtes ikke mindste, at han forholdt sig kritisk til Jeppe Aakjær. Men netop lysten til debat har ofte været et særkende for et foredrag, hvor det levende ord har virket i grundtvigsk forstand.

Da Thisted Højskoleforening ophørte 2001, blev den samme år afløst af Højskoleforeningen i Thy, der blev oprettet som følge af Højskolen i Thys lukning år 2000. Den nye forening blev dog nedlagt igen i 2007.

Svend Sørensen

Født 1949. Lærereksamen 1973. Siden 1976 museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Noter

1 Bedsted betalte i marts 1902 årskontingent (5,32 kr.) til »Fællesforeningen« Thisted. De følgende år betales også kontingent – i 1907 indført som »Centralforeningen« med lærer Nørby, Thisted som beløbsmodtager.

Det er svært at gennemskue, om det er et lokalt initiativ eller en del af en landsorganisation.

2 I artiklen s. 165 kan man læse mere om Andrea og Heinrich Hilden-Petersen.